

Obsah

Úvod/5

- Z historie znakového jazyka/5
- Český znakový jazyk neslyšících a znakovaná čeština/5
- Výrazové prostředky českého znakového jazyka/8
- Soustava znaků/10
- Něco málo z mluvnice/10
- Struktura této učebnice/12

Lekce 1

Společenský styk/13

Lekce 2

Rodina, komunikace v rodině/19

Lekce 3

Bydlení, činnosti v domácnosti/27

Lekce 4

Nakupování, oblečení, čísla, barvy/32

Lekce 5

Volný čas a sport/39

Lekce 6

Jídlo a restaurace/45

Lekce 7

Cestování/53

Lekce 8

Časové údaje, počasí/61

Lekce 9

Příroda, zvířata/67

Lekce 10

Zdraví, nemoc a léčení/74

Lekce 11

Nehoda, záchranná služba/81

Lekce 12

Povolání, zaměstnání, politika, úřady/87

Rejstřík znaků/94

Předmluva

Začínáte se učit český znakový jazyk, používaný neslyšícími lidmi v České republice. Je důležité si uvědomit, že se učíte český znakový jazyk, protože ve světě existuje velmi mnoho znakových jazyků s odlišnou strukturou a slovníkem.

Tato příručka vám má pomoci naučit se pojmy a věty, potřebné k základní komunikaci. Obsahuje víc než tisíc znaků a je rozdělena do dvanácti kapitol. Gramatika a slovník jsou prezentovány současně v běžných situacích.

Chci upozornit, že příručka není určena pro samoučení. Znak je třeba vidět v gestu a v pohybu. Je třeba projít si příručku s učitelem. Ilustrace vám pomohou při opakování a procvičování toho, co vám váš učitel předvedl, případně co jste viděli na internetu, při televizním tlumočení nebo při komunikaci s neslyšícími.

Znakový jazyk se nelze naučit v několika týdnech. Pro studium platí stejná pravidla jako pro kterýkoli jiný jazyk. Nestačí se naučit znaky, je třeba je používat ve větách. Je třeba naučit se také vidět a rozumět. Naučené je třeba používat přímo v kontaktu s neslyšícími.

Doufám, že tato příručka poslouží

- neslyšícím dětem a žákům při výuce, při mimoškolních činnostech, v kontaktech se slyšícím prostředím, zvláště na úřadech, u lékaře nebo při cestování,*
- rodinám, které pečují o neslyšící dítě,*
- pedagogickým pracovníkům a pracovníkům speciálně pedagogických center v komunikaci s jejich svěřenci, neslyšícími rodiči apod.,*
- učitelům základů znakového jazyka jako osnova kurzu,*
- všem, kteří se vzhledem ke své profesi mohou dostat do situace, kdy budou muset komunikovat s neslyšícími,*
- studentům základů znakového jazyka,*
- zvědavcům, kteří se zajímají o znakový jazyk.*

Hodně příjemných zážitků s českým znakovým jazykem vám přeje

autorka

Úvod

Z historie znakového jazyka

Znakový jazyk pravděpodobně doprovází lidstvo od jeho vzniku. Jeho základem jsou přirozené posunky, gesta. Ty se po dohodě v určité skupině lidí mohou změnit ve znaky, smluvená označení. Všimněme si, že soustavy znaků jsou používány i dnes. Využívají se v prostředí, kde lidský hlas nepostačuje, tedy v hlučném prostředí, nebo při komunikaci na větší vzdálenost (jeřábníci, sportovci i poslanci).

Charakter skutečného jazyka s plnohodnotnou sdělovací schopností, bohatou slovní zásobou a vlastní strukturou dostal znakový jazyk v kláštrech, kde se mniši zasvětili věčnému mlčení. Odtud se začal šířit koncem 18. století do nově zakládaných ústavů pro hluchoněmé. V jednotlivých ústavech se dále vyvíjel. Počátkem 20. století však začal být v Evropě zakazován a hlavní důraz byl kladen na budování orální řeči. Výsledkem nesmyslných zákazů bylo jen to, že znakový jazyk se vyvíjel izolovaně a dnes má každá škola své nářečí.

Prosadit právo neslyšících na znakový jazyk nebyl proces jednoduchý ani bezbolestný. Dlouho trvalo, než začalo být nadřízenými orgány učitelům škol pro neslyšící alespoň trpěno, aby se svými žáky znakovali. První slovník znakové řeči, čerpající z pražského nářečí, se podařilo vydat ÚV Svazu invalidů teprve v roce 1988. Po roce 1989 se spojeným úsilím společenských organizací a obětavých jednotlivců podařilo znakový jazyk postupně rehabilitovat. Ale až 21. května 1998 schválila poslanecká sněmovna zákon o znakové řeči. Ten nejenže uzákoňuje znakový jazyk jako plnohodnotný komunikační prostředek, ale říká, že „neslyšící má právo na používání znakové řeči, vzdělávání s využitím znakové řeči a výuku znakové řeči.“ Pozorně si předchozí větu znovu přečtěte. Zjistíte, na co vlastně legislativně do nedávné doby neslyšící právo *neměl!*

A co se děje se znakovým jazykem samotným? V současné době se projevuje nutnost nářečí sjednotit. Jde o složitý proces, neboť neslyšící jsou na jazyk své školy velmi hrdí a jsou citliví na „nesprávné“ znakování. Proto „český znakový jazyk“, čerpající z pražského nářečí, nemá dosud pevnou podobu a v praxi se setkáte s dalšími variantami znaků. Chápeme to jako přednost, nikoli nedostatek. Vždyť i mluvený jazyk má synonyma (tj. více slov pro jeden význam) a krajové, nářeční zvláštnosti.

V mnoha zemích se již podařilo nářečí sjednotit a vyšly učebnice národních znakových jazyků. Srovnáme-li jednotlivé jazyky, zjistíme, že část znaků si zachovala původní význam, část znaků změnila význam a část byla úplně nově vytvořena. Také skladba a gramatická pravidla se liší. Znakový jazyk tedy není esperanto, kterým bychom se domluvili na celém světě.

Národní znakový jazyk patří ke kulturnímu dědictví národa, je ho třeba chránit a pečovat o něj. Pro neslyšící je a zůstane znakový jazyk nezbytným prostředkem komunikace, myšlení a tím i duševního zdraví.

Český znakový jazyk neslyšících a znakovaná čeština

Znakový jazyk neslyšících

je nezávislý jazyk se specifickými rysy. Je to jazyk vizuální (vnímá se zrakem) založený na tvarech, pozicích a pohybech rukou a na mimice. Jako každý jazyk má svá pravidla. Např. řadí jednotlivé znaky za sebou bez skloňování a časování. Z toho vyplývá možnost bleskové komunikace, ale také to, že slyšící člověk velmi obtížně porozumí konverzaci neslyšících. Tato „jednoduchá“ mluvnice neznámá, že sdělovací hodnota znakového jazyka je menší. Úroveň každého jazyka je dána úrovní mluvcího a komunity, v níž je užíván. Např. americká Gallaudetova univerzita vzdělává neslyšící studenty v americkém znakovém jazyce, rektor je neslyšící. Zde se vytvářejí samozřejmě nové odborné termíny. Tak vznikl například slovník pojmů k počítačové technice.

Znakovaná čeština

je útvar umělý, který vznikl z iniciativy slyšících. Jednotlivé znaky jsou řazeny tak, aby co nejlépe zobrazovaly detailní strukturu a gramatiku mluveného jazyka (češtinu, podobně angličtinu, němčinu). Ústy se tedy vyslovuje česká věta a k slovům se přiřazují jednotlivé znaky. Snaží se přeložit doslovně všechny slovní druhy a tvary, dokonce i koncovky může znakovat prstovou abecedou.

Nemanuální prostředky – mimika a gestikulace

Znakový jazyk vyžaduje používání mimiky a gestikulace. Těžko se při něm předstírá něco, co zrovna neprožíváme a necítíme. To, co citlivé ucho pozná z modulace hlasu, prozrazujete celým tělem. Čím živější bude vaše komunikace, tím lépe. Je však třeba, aby váš projev byl kultivovaný a výrazný. Může být pečlivý a pomalý, může být temperamentní, ale neměl by být nevýrazný nebo nedbalý.

Soustava znaků

Zapamatování jednotlivých znaků vám ulehčí, když si uvědomíte, že znaky mohou být *jednoduché* (CHCI, MÁM, MATKA, OTEC), nebo *složené* (BRATR = CHLAPEC + STEJNÝ, SESTRA = DÍVKA + STEJNÁ ...).

Znaky *ikonické* zobrazují charakteristický znak (KOČKA = vousy, HAD = točivý pohyb těla, BABIČKA = šátek s uzlem pod bradou ...). Pro pojmy složité, kde není možné najít jediný velmi charakteristický znak, vznikly znaky *umělé*. Mohou mít tak dávnou historii, že je dnes chápeme už jako ikonické (JMÉNO = křížek na čele, vlastní jména = znaky spojené s křesťanskou historií, např. JIŘÍ, PETR, LUDMILA ...).

Znaky současné, zobrazující pojmy z techniky, politiky a různých vědních oborů, bývají nejčastěji *složené* ze dvou i více znaků.

Některé znaky mohou být složeny skutečně uměle. Názorný příklad takového způsobu tvoření představuje znak JIHLAVA (J + I + HLAVA), který byl vytvořen dvěma písmeny prstové abecedy a podstatným jménem, které se při prvním pohledu na vlastní jméno nabízí, i když v češtině tu nejde o složeninu.

Něco málo z mluvnice

Znakový jazyk nerozlišuje vždy důsledně podstatná jména, slovesa, přídavná jména a příslovce, o přesném významu znaku se někdy dozvídáme až z kontextu věty.

Ve složeninách užívá znaky-*klasifikátory* (např. znaky CHLAPEC, ŽENA, POSTAVA, MNOŽSTVÍ, SKUPINA), kterými upřesňuje rod nebo číslo podstatného jména.

Další skupina klasifikátorů znázorňuje tvary předmětů, prostoru apod. Např. oba napjaté ukazováků nakreslí obrys ploché věci (RUČNÍK, KRUH); ruce s napjatými prsty vytvarují povrch prostorové věci (KAMNA); napjaté ukazováků a prostředníky vymezí vnitřní prostor (SKŘÍŇ, MÍSTNOST); drápovitě zahnutý palec a ukazovák obtahují podlouhlý tvar (AUTOBUS, LINKA); ruka naplocho, kroužící vodorovně, znázorňuje plochu (LES, LOUKA); ruka volně sevřená, palec a ukazovák tvoří kroužek – znázorní TRUBKU, ROURU.

Existuje řada dalších klasifikátorů, se kterými se postupně seznámíte.

Rod podstatných jmen

vyjadřujeme pouze v případě, je-li to nutné pro přesnost sdělení. Pak přidáváme klasifikátory CHLAPEC nebo ŽENA.

Názvy osob

tvoříme někdy přidáním znaku OSOBA nebo CHLAPEC, ŽENA (SPORTOVEC = SPORT, SPORTOVAT + OSOBA nebo CHLAPEC).

Zvláštností je tvoření jednotného čísla z původního podstatného jména, které vyjadřuje množné číslo (ČLOVĚK = LIDÉ + POSTAVA).

Množné číslo

vyjadřujeme v případě, je-li to nutné pro přesnost sdělení. Máme k dispozici několik znaků:

MNOŽSTVÍ: Obě ruce před tělem jsou hřbety vzhůru, pohybují se vpřed. Prsty jsou v konečné fázi napjaté dopředu.
(MUŽI = MUŽ + MNOŽSTVÍ)

SKUPINA: Ruka hřbetem vzhůru, drápkovitě sevřená, vyznačuje před tělem několik skupin.

(MĚSTA = MĚSTO + několik SKUPIN,
VESNICE = VESNICE + více SKUPIN)

ŘADA: Napjatá ruka „odřezává“ díly vodorovně nebo svisle, podle toho, jak jsou věci řazeny.

(KNIHOVNA, PATRA)

Několikanásobné opakování znaku: DOMY = několik znaků pro DŮM, vyznačených vedle sebe.

Zdrobněliny

vyjadřujeme přidáním znaku MALÝ.

Znaky pro slovesa

často vyjadřují hned celou jednoduchou větu (JÁ MÁM, TY MÁŠ, PODEJ MI, POMOZ MI, POJĎ SEM).

JSEM bývá vyjádřeno zájmenem JÁ (Jsem doma. = JÁ + DOMA). Složenina JSEM (JE + JÁ) se užívá pouze ve znakované češtině.

Zvratná zájmena SE, SI se nevyjadřují. Pokud je to nezbytně nutné, použijeme znak SÁM. Některé znaky už význam zvrátného zájmena samy obsahují (UČIT SE – UČIT).

Slovesný čas

Přítomný čas znakujeme před středem těla.

Budoucí čas znakujeme s pohybem dopředu, stranou od těla nebo obličeje (jako BUDE). Někdy použijeme znak BUDE na počátku věty a dále znakujeme v přítomném čase. Kde je časové určení, znakujeme v přítomném čase (Zítra jdu do kina.).

Minulý čas znakujeme také několika způsoby.

Většinou používáme znak BYLO. Potom stačí jeden znak na začátku věty nebo i delšího sdělení. Někdy znakujeme v přítomném čase a přidáme znak HOTOVO. V přítomném čase znakujeme i tam, kde je časové určení (VČERA, LONI) a citově zabarvené sdělení (Jdu a vidím tam Janu!). Některé znaky pro vyjádření minulého času znakujeme „pozpátku“ nebo po straně hlavy dozadu přes rameno (BYLO, MINULÝ TÝDEN).

Zápor

vyjadřujeme znakem NE + sloveso. Často se používá i znak VŮBEC (Já ne! = JÁ + VŮBEC). Většinou ale neslyšící používají znak v kladném významu a vrtí přitom hlavou (NEROZUMÍM = ROZUMĚT + zavrtění hlavou). Slovesa NEJSEM, NEMÁM, NEVÍM, NECHCI, NEMOHU, NESMÍM mají své vlastní znaky.

Slovesný vid

vyjádříme tak, že dokonavá slovesa (děj byl ukončen) znakujeme krátce (KOUPIŤ). Nedokonavé sloveso (děj probíhá nebo není ukončen) vyjádříme opakováním a rozvláčnějším tempem (KUPOVAT).

Stupňování přídavných jmen a příslovčí

2. stupeň většinou vyjadřujeme zdůrazněním původního znaku,

3. stupeň použitím znaku NEJ-

Některá přídavná jména a příslovce mají zvláštní znaky pro jednotlivé stupně (LEPŠÍ).

Zájmena

se v ryzí znakové řeči nepoužívají v případě, že neslyšící navázali oční kontakt a komunikace se již rozvinula. K vyjádření ON, ONA, ONO stačí pohled na toho, o kom je řeč. Pro TY stačí významný pohled k protějšku, pro JÁ sklopení hlavy.

Složení věty

se v zásadě neliší od češtiny. Věta oznamovací má obvykle složení: podmět + přísudek + další členy.

Otázku a rozkaz vyjádříme výraznou mimikou a gestem, často pohybem celého těla. Projev je značně individuální.

Tázací věta má stejný slovosled jako v češtině (CHTÍT + TY + JÍST?). Při otázce pozvedneme hlavu a upřeme oči na tázaného. Možná se tváříme váhavě a vraščíme čelo nebo krčíme ramena. Pokud jde o úvahu, na kterou si máme odpovědět sami, otáčíme oči vzhůru a mírně kymácíme hlavou nebo celým tělem ze strany na stranu (CO + JÁ + POTŘEBOVAT?).

Při rozkazu se tváříme energicky a znak také rázně provedeme, přitom skloníme hlavu (ANO). Používáme zájmeno TY nebo VY (TY + DRŽET!). Neslyšící ale tato zájmena nepoužívají, pokud již mají navázaný oční kontakt s osloveným (DRŽET! MLČET!).

Tyto způsoby mimiky a gestikulace vyjadřují citové rozpoložení mluvčího a jsou obecně srozumitelné. Řadíme je mezi nemanuální prostředky komunikace a nazýváme *indikátory*.

Spojky A, I

v několikanásobném větěném členu nebo souvětí se nepoužívají.

Je třeba si uvědomit, že ve znakovém jazyce se nevykává. Užíváme jednoduše zájmena TY. Zájmeno VY označuje pouze množné číslo.

Struktura této učebnice

Pojmy jsou řazeny v jednoduchých větách, použitelných v základní konverzaci. Také témata jsou volena podle možných situací, do kterých se nejčastěji můžete dostat. Aby příručka obsáhla co nejvíce znaků, pojmy se neopakují dvakrát. To znamená, že se některý znak může vyskytnout v jiné kapitole, než by odpovídalo tematicky. Nahlédněte do rejstříku a vyhledejte si příslušný obrázek i popis znaku.

Věty jsou graficky zpracovány v blocích znaků tak, jak se věta ve znakovém jazyce vyjadřuje. Pod každým obrázkem znaku je uveden jeho význam. Pojmy, které obměňují základní větu, jsou vytištěny kurzívou. Na dolním řádku je věta v češtině. Ne vždy souhlasí počet znaků s počtem českých slov. Učíme se znakový jazyk neslyšících, nikoli znakovanou češtinu.

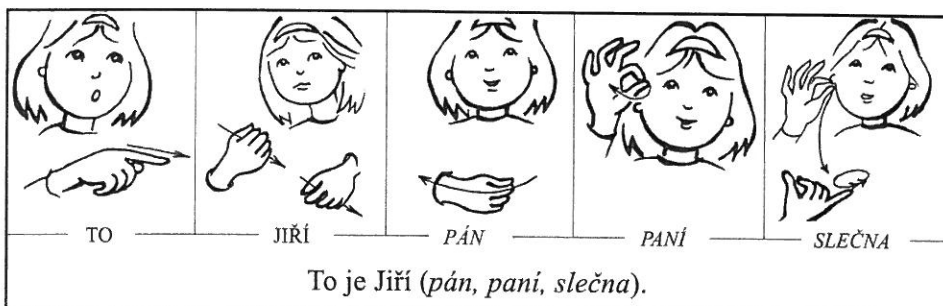
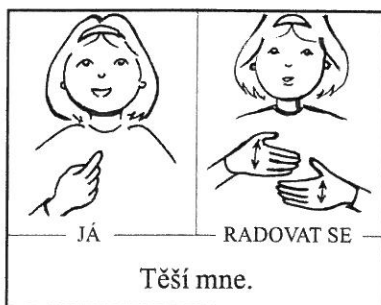
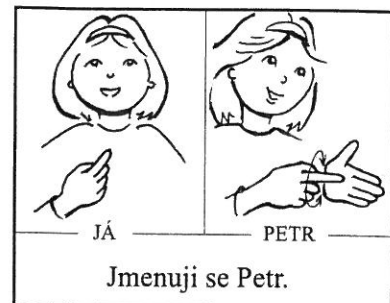
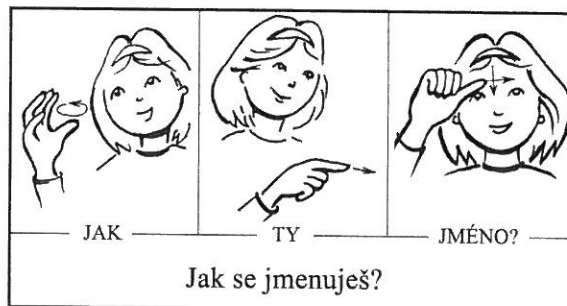
Na dolní polovině stránky jsou popisy znaků, které vám mají pomoci správně je vytvořit. Kde je to možné, udávám, jak asi znak vznikl. Pomáhá to pochopení znaku a ulehčuje zapamatování.

Rejstřík vám umožní najít rychle znak, který právě potřebujete.

V závěru příručky ještě najdete odkazy na literaturu a pomůcky, které můžete při studiu českého znakového jazyka použít.

Lekce 1

Společenský styk

NAZDAR!: Napjatá ruka se potřásá dopředu a dozadu, kyne na pozdrav.

JAK: Kolmo postavená ruka má roztažené, mírně pokrčené prsty, palec v opozici. Protočí se jednou v zápěstí.

TY: Ruka je sevřená, ukazovák napjatý. Ukazovák ukáže dopředu k druhé osobě.

JMÉNO, JMENOVAT SE: Ruka je sevřená v pěst. Palec kreslí křížek na čele.

JÁ: Ruka je sevřená, napjatý ukazovák ukáže doprostřed prsou.

PETR: Ruka je sevřená, napjatý ukazovák se zavrtává do středu druhé dlaně. Připomíná se klíč svatého Petra.

RADOVAT SE, TĚŠIT SE: Obě napjaté ruce, umístěné nad sebou, opakovaně rychle a krátce hladí hrud'. Pohybují se obě současně nahoru, dolů.

PŘEDSTAVIT (NĚKOHU NĚKOMU): Ruce s napjatými prsty se od hrudi vláčně pohybují obloučkem dopředu a vytáčejí se dlaněmi vzhůru.

TVŮJ, TVOJE, TVOJI: Ruka je napjatá. Plochá dlaň se obrací dopředu k druhé osobě.

KAMARÁD: Volně rozevřená ruka má palec a ukazovák ve štipci. Ruka poklepe na protější stranu hrudi. Dlaň je obrácena dopředu.

TO: Ruka je sevřená, ukazovák napjatý. Ukazovák ukáže na předmět, o kterém se znakuje.

JIŘÍ: Sevřené ruce se pohybují šikmo před tělem shora dolů. Předvádějí, jak svatý Jiří oštěpem zabil draka.

PÁN: Ruka s prsty ve štipci se dotkne těla nad pasem, nejprve vlevo, potom vpravo. Ukazuje, kde mival „pán“ řetěz od hodinek.

PANÍ: Volně rozevřená ruka má palec a ukazovák ve štipci. Dotkne se spánku a potom se vytvoří malým obloučkem dlaní dopředu. Naznačuje se krempa dámského kloboučku.

SLEČNA: Složený znak – DÍVKY + MLADÁ.

DÍVKY: Volně rozevřená ruka má palec a ukazovák ve štipci. Dotkne se ušního lalůčku.

MLADÁ: Sevřená ruka má napjatý palec a malíček. Opíše kroužek. Postupuje k tělu, vzhůru a poté od těla a dolů. Pohyb vychází z lokte.